

MIKOŁAJ BRENK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID 0000-0001-6576-7163

OPIEKUNOWIE SPOŁECZNI I KOMISJE OPIEKI SPOŁECZNEJ W POWIECIE KONIŃSKIM OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO

WSTĘP

Działalność osób zaangażowanych na rzecz społeczności lokalnej gmin i miast w okresie II RP stanowi ogromne i wciąż mało zbadane źródło do analizowania specyfiki systemu opieki społecznej tego czasu, która wyrosła na bazie bogatych doświadczeń pracy społeczników w okresie zaborów. Niewątpliwie honorowa (nieetatowa) działalność opiekunów społecznych i członków komisji opieki społecznej powołanych przez władze państwowe w całym kraju była próbą kontynuowania (czy wręcz wykorzystania) tych tradycji.

Celem artykułu jest przybliżenie działalności opiekunów społecznych oraz komisji opieki społecznej w powiecie konińskim w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Podjęta została próba odpowiedzi na pytania dotyczące ilości osób zaangażowanych w struktury gminnej opieki społecznej; charakterystyki opiekunów społecznych, możliwości udzielania przez nich wsparcia, funkcjonowania procedur związanych z udzielaniem świadczeń. Ponadto przybliżone zostały sylwetki niektórych społeczników angażujących się w pracę tych organów. Cezury czasowe większości omawianych zagadnień wyznaczają: rok powołania opiekunów społecznych we wszystkich gminach (1935) oraz ostatnie przedwojenne miesiące działalności w wolnej Polsce (1939). Zasięg terytorialny omawianych zagadnień mieści się w granicach powiatu konińskiego (uwzględniając zmianę jego granic w 1932 r.). Zagadnieniem wymagającym podjęcia dalszych badań, w tym poszukiwań w zakresie materiału źródłowego, jest z kolei kwestia funkcjonowania całego systemu opieki społecznej w powiecie konińskim – stąd odniesienia do tych zagadnień w niniejszym tekście są niepełne.

OPIEKUNOWIE SPOŁECZNI W SYSTEMIE OPIEKI SPOŁECZNEJ II RP

Działalność opiekunów społecznych w miastach i gminach powiatu konińskiego była elementem tworzonego od podstaw po 1918 r. polskiego systemu opieki społecz-

nej¹. Jego ramy były nakreślone przez *ustawę o opiece społecznej z 1923 r.*², która przeniosła na gminy główny ciężar odpowiedzialności związany z niesieniem wsparcia potrzebującym. Scedowanie obowiązków państwa z zakresu opieki na najniższy szczebel samorządu terytorialnego miało na celu m.in. zorganizowanie opieki w oparciu o bezpośrednią znajomość beneficjentów, celem efektywnego i możliwie adekwatnego do potrzeb zapewnienia im pomocy. By sprostać w pełni tym zadaniom, koniecznym było powołanie opiekunów społecznych, wykonujących swoje obowiązki w środowisku zamieszkania osób potrzebujących.

Ustanawianie opiekunów społecznych w gminach było bezpośrednim rezultatem regulacji prawnych wynikających z *rozporządzenia o opiekunach społecznych z 1928 r.* oraz jego aktów wykonawczych³. Opiekunowie społeczni byli wybierani przez radę gminy (miasta) na trzyletnią kadencję spośród mieszkańców stale tam zamieszkujących i mających bierne prawo wyborcze. Osoba wybrana nie musiała się zgodzić na bycie opiekunem, ani też nie mogła zrzec się funkcji przed upływem kadencji, za wyjątkiem nielicznych sytuacji, np. ukończenia 60 roku życia, ciężkiego stanu zdrowia, pełnienia już wcześniej takiej funkcji. Z kolei artykuł 7 wspomnianego rozporządzenia wyliczał obowiązki opiekuna społecznego:

- 1) inicjatywa i współdziałanie z organami gminnymi w zakresie wykonywania opieki społecznej,
- 2) czuwanie, by osobom opieki i pomocy potrzebującym była udzielona opieka w granicach obowiązujących przepisów,
- 3) badanie z własnej inicjatywy względnie na żądanie zarządu gminy osobistych i majątkowych stosunków osób korzystających lub mających korzystać z opieki społecznej dla ustalenia ich prawa do opieki oraz rodzaju i rozmiarów niezbędnej pomocy,
- 4) udzielanie w wypadkach nagłych pomocy doraźnej ze środków na ten cel przez gminę przeznaczonych i w sposób przez nią ustalony,
- 5) komunikowanie zarządowi gminy swoich spostrzeżeń i wniosków oraz składanie gminnej komisji opieki społecznej przynajmniej raz do roku sprawozdań z działalności,
- 6) wykonywanie czynności, przekazanych osobnymi przepisami.

Stanowisko opiekuna społecznego było honorowe i nie wiązało się z otrzymywaniem gratyfikacji finansowej, jednak posiadało pewne elementy prestiżu: prawo noszenia odznaki, ochronę prawną przysługującą urzędnikom państwowym, możliwość zwrotu wydatków służbowych, a także bezpośredniego współdziałania z organami policji państwowej w zakresie czynności podejmowanych wobec osób korzystających z opieki społecznej. Dariusz Zalewski zwraca uwagę, że

¹ Szerzej na temat konstruowania systemu opieki społecznej w II RP: M. Brenk, K. Chaczko, R. Płasek, *Organizacja pomocy społecznej w Polsce 1918-2018*, Warszawa 2018, s. 17-54.

² *Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 roku o opiece społecznej*, Dz.U. 1923 nr 92 poz. 726.

³ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiekunach społecznych i o komisjach opieki społecznej*, Dz.U. 1928 nr 29 poz. 267; *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Pracy i Opieki Społecznej z dnia 2 maja 1929 r. o współdziałaniu organów policji państwowej z opiekunami społecznymi*, Dz.U. 1929 nr 43 poz. 358; *Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 11 kwietnia 1929 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych w sprawie ustanowienia opiekunów społecznych i sposobu wykonywania przez nich obowiązków*, Dz.U. 1929 nr 30 poz. 291.

opiekunowie społeczni [...] nie byli profesjonalnymi pracownikami administracji publicznej, a raczej działaczami społecznego zaufania wykonującymi w imieniu gmin swoje obowiązki, za co nie przysługiwało wynagrodzenie. Takie rozwiązanie miało nie tylko zapewniać lepsze rozeznanie potrzeb socjalnych, ale także, co może ważniejsze, pozwolić na indywidualizowanie świadczeń wedle uznaniowości opiekuna oraz ochronę przed rozmaitymi nadużyciami ze strony ubiegających się o świadczenie⁴.

ROZWÓJ STRUKTUR OPIEKI SPOŁECZNEJ W POWIECIE KONIŃSKIM

Powiat koniński przynależał do województwa łódzkiego, a po zmianach administracyjnych w 1938 r. stał się częścią województwa poznańskiego⁵. Liczył 35 gmin (9 miejskich i 26 wiejskich), a w 1939 r. odłączono miasto Tuliszków z częścią gminy oraz gminę Władysławów. Wedle danych z początku lat trzydziestych zajmował powierzchnię 2368,2 km², zamieszkiwało go ponad 207 495 mieszkańców, z czego większość (ponad 168 tysięcy) stanowili mieszkańcy wsi. Dominującym wyznaniem, zwykle związanym z narodowością, był katolicyzm (ponad 180 tysięcy), a dużą liczbę wiernych stanowili protestanci, głównie luteranie – ponad 18 tysięcy oraz Żydzi – blisko 7,5 tysiąca⁶. Konin i okoliczne miejscowości w okresie międzywojennym nie posiadały rozwiniętego przemysłu, a działalność rolnicza była mało wydajna, co było pokłosiem zaniedbań z okresu zaborów. Istniały nieliczne, drobne zakłady przemysłowe, zatrudniające zwykle do czterdziestu pracowników, a do nieco większych przedsiębiorstw zaliczały się Cukrownia i Rafineria „Gosławice”, Cegielnia Pogody i Opasa w Ślesinie, Cegielnia „Gliny” w gminie Dąbroszyn, Gorzelnia i Rektyfikacja Wódek W. Bałakina w Koninie, Konińska Rektyfikacja Wódek Waldmana i Spilfogle w Koninie. Istniał zatem problem bezrobocia i duża rezerwa siły roboczej, a powszechnym zwyczajem były coroczne sezonowe wyjazdy do pracy zarobkowej za granicę do Niemiec i Francji⁷.

Proces tworzenia struktur opieki społecznej opartych o działalność komisji opieki społecznej oraz opiekunów społecznych rozpoczął się w powiecie konińskim wraz z uchwaleniem powyższych aktów prawnych. Jednakże kwestia ta początkowo nie była traktowana priorytetowo, a powoływanie ich we wszystkich tutejszych miastach i gminach zajęło sześć lat między 1929 a 1935 rokiem. Niemniej jednak zmiany następowały sukcesywnie, a pierwszą komisję opieki społecznej (w gminie Stare Miasto) powołano już w kilka miesięcy po wejściu w życie przywołanej wcześniej ustawy. Porównując rozwój opieki społecznej w gminach powiatu konińskiego do sytuacji w innych powiatach można stwierdzić, iż odzwierciedlał on trendy statystyczne z innych obszarów Polski, tj. rozłożenie w czasie – czego przykładem może być Warszawa, gdzie opiekunów społecznych powołano również dopiero w 1935 r⁸.

⁴ D. Zalewski, *Opieka i pomoc społeczna. Dynamika instytucji*, Warszawa 2005, s. 82-83.

⁵ *Ustawa z dnia 12 czerwca 1937 r. o zmianie granic województw: poznańskiego, pomorskiego, warszawskiego i łódzkiego*, Dz.U. z 1937 r. nr 46, poz. 350.

⁶ Dane z 9 XII 1931, GUS, *Drugi Powszechny Spis Ludności z dn. 9. XII 1931 r. : mieszkania i gospodarstwa domowe, ludność, stosunki zawodowe : województwo poznańskie bez miasta Poznania*, Warszawa 1938, s. 1-2, 27, 30.

⁷ P. Małuśkiewicz, *Województwo konińskie. Szkic monograficzny*. Warszawa-Poznań 1983, s. 70-71; W. Markiewicz, *Społeczne procesy uprzemysłowienia. Kształtowanie się zakładów produkcyjnych w konińskim rejonie górniczo-energetycznym*, Poznań 1962, s. 26.

⁸ P. Grata, *Polityka społeczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Rzeszów 2013, s. 219-220.

Jako wyjaśnienie opieszałości w powoływaniu opiekunów społecznych możemy wskazać na kilka przyczyn. Pierwszą była drugoplanowość tego zagadnienia w życiu społecznym gmin odrodzonej Polski wobec kwestii postrzeganych za ważniejsze – choćby zapewnienia pracy, oświaty, czy ochrony zdrowia (szczególnie dzieci)⁹. Drugim aspektem były niewielkie, niewystarczające fundusze przeznaczane na pomoc potrzebującym, o czym napisano w sprawozdaniu wysłanym ze starostwa w Koninie do Wydziału Pracy i Opieki Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi:

[...] wobec trudnego stanu finansowego związków samorządowych, które zmuszone są do ograniczania swych wydatków, sumy, przeznaczane na akcje opieki społecznej, niewspółmierne są do faktycznych potrzeb w zakresie sprawowania opieki społecznej. Szczupłe fundusze, jakimi dysponują samorzady, z jednej strony i stały wzrost osób, potrzebujących pomocy – z drugiej strony, zmuszają zarządy gmin i miast do udzielania tylko jednorazowych doraźnych, lub też, w wyjątkowych przypadkach, minimalnych miesięcznych zapomóg, co nie zaspakaja faktycznych i pilnych potrzeb osób, korzystających z opieki społecznej i tem przyczyniają się do rozwijania żebractwa i włóczęgostwa¹⁰.

Trzecią, istotną kwestią, było niezrozumienie władarzy niektórych gmin dla idei (potrzeby) funkcjonowania opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej. Można to w pewnej mierze usprawiedliwić uwarunkowaniami historycznymi, gdyż w okresie zaborów na tym terenie Wielkopolski podobne struktury nie funkcjonowały – jak pisze Paweł Grata:

opieka społeczna bowiem w państwie rosyjskim oparta była na działaniach biurokratycznych rad dobroczynności publicznej nadzorujących funkcjonowanie instytucji dobroczynnych, w gminach wiejskich działalnością opiekuńczą miały się zajmować urzędy gminne, jednak dominowała tutaj zasada dobrowolności (obowiązek pomocy spoczywał na gminie jedynie w stosunku do należących do niej ubogich niezdolnych do pracy)¹¹.

Opiekunowie społeczni byli często, zwłaszcza w pierwszych latach, postrzegani jako dodatkowe i niepotrzebne ogniwo administracyjne, które komplikuje proces przyznawania pomocy. Sytuacje takie miały miejsce zwłaszcza w małych gminach, gdzie społeczność bardzo dobrze się znała, a urzędnicy dysponujący środkami finansowymi dla potrzebujących nie chcieli konsultować swoich decyzji o jej ewentualnym przyznaniu. W taki właśnie sposób opisywano ten problem w piśmie z Golicy z 1936 r.:

Tak opiekuni społeczni jak i Komisja Opieki Społecznej ma możliwość pracować w ramach zakreślonych przepisami, tylko w związkach samorządowych terenowo dużych i gęsto zaludnionych. W małych ośrodkach, gdzie wszyscy prawie mieszkańcy znani są dokładnie członkom organów stanowiących, czy też wykonawczych związków samorządowych, pracy opiekuna społecznego i Komisji Opieki Społecznej nie wykorzystuje się¹².

⁹ Szerzej na ten temat: A Bołdyrew, J. Sosnowska, *Troska o dziecko i jego potrzeby w działaniach Wydziału Opieki Społecznej Zarządu Miasta Łodzi w okresie międzywojennym*, „Kultura i Wychowanie” 2014, t. 8, s. 21-34.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie, Zespół Wydział Powiatowy w Koninie (dalej APK, O/K), sygn. 703, k. 243-244, Sprawozdanie Wydziału Powiatowego w Koninie z działalności opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej, Konin, 26 czerwca 1936 r.

¹¹ P. Grata, *Polityka społeczna...*, s. 21.

¹² APK, O/K, sygn. 703, k. 285, Sprawozdanie z działalności opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej, Golińa, 12 czerwca 1936 r.

Ostateczny kształt struktury opieki społecznej został ustanowiony w połowie lat trzydziestych. Instytucją koordynującą całość zadań gmin w zakresie wspierania potrzebujących był Referat Opieki Społecznej Wydziału Powiatowego z siedzibą w Koninie, do którego spływały sprawozdania z gmin i miast z zakresu obszaru jego działalności. Ciałem doradczym była powiatowa komisja opieki społecznej złożona z ośmiu członków (powołana 15 marca 1935 r.)¹³, nie przejawiająca w badanym okresie większej aktywności, poza corocznym opiniowaniem wydatków budżetowych.

Każda gmina miejska i wiejska była podzielona na okręgi (od 1 do 5), którym przypisani zostali opiekunowie społeczni. Łącznie w powiecie było 114 opiekunów (w 1936 r.¹⁴). Ich podstawowym zadaniem było badanie osobistych i majątkowych stosunków osób, korzystających, bądź też mających korzystać z opieki społecznej, celem stwierdzenia zasadności przyznania wsparcia w formie stałej lub nagłej (doraźnej) i zaopiniowania wniosku o pomoc do zarządu gminy (miasta)¹⁵. Pismo z czerwca 1936 r., podsumowujące roczny okres sprawozdawczy wskazuje, iż tego rodzaju spraw opiekunowie społeczni z powiatu konińskiego zaopiniowali łącznie 4312, z czego 4072 pozytywnie i 240 odmownie¹⁶. Wśród innych, występujących w pojedynczych gminach, zadań opiekunów wymienia się m.in. przeprowadzanie kontroli w rodzinach zastępczych, w których zostały umieszczone dzieci, czy doglądanie starców mieszkających na koszt gminy u obcych sobie osób¹⁷.

W każdej gminie miejskiej i wiejskiej, do 1935 r., została utworzona Komisja Opieki Społecznej złożona z 3-7 członków. Jej przewodniczącym zwykle był burmistrz lub wójt. Zadania przez nią podejmowane to, w pierwszej kolejności, opiniowanie próśb petentów i wniosków opiekunów społecznych w celu przedstawienia zarządom gmin do decyzji o udzieleniu pomocy. Pismo z czerwca 1936 r., podsumowujące roczny okres sprawozdawczy wskazuje, iż tego rodzaju spraw wszystkie komisje gminne rozpatrzyły 3885, z czego 3585 pozytywnie i 300 odmownie¹⁸, jednakże był to pierwszy rok sprawozdawczy i dane obarczone są błędami, m.in. zaliczaniu do prac komisji wszystkich spraw dotyczących opieki rozpatrywanych przez gminy. Korekta tych danych nastąpiła w kolejnym roku, gdy pisano już o 1240 sprawach podjętych przez komisje¹⁹. Z kolei w kolejnych latach – gdy w wielu gminach (zwłaszcza małych) dla uproszczenia procedur kompetencje komisji przejęły rady gmin, podawano, iż komisje zajęły się już tylko wybranymi

¹³ Tamże, sygn. 702, k. 5, Wykaz liczbowy komisji opieki społecznej w powiecie konińskim [maj 1938].

¹⁴ Liczba ta nieznacznie się zmieniała w kolejnych latach, tj. 109 opiekunów w roku 1937, 113 w 1938, 104 w 1939. APK, O/K, sygn. 703, k. 243, Sprawozdanie...; APK, O/K, sygn. 703, k. 115, Sprawozdanie Wydziału Powiatowego w Koninie z działalności opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej, Konin, 22 czerwca 1937 r.; APK, O/K, sygn. 702, k.1, Sprawozdanie Wydziału Powiatowego w Koninie z działalności opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej, Konin, 20 maja 1938 r.; APK, O/K, sygn. 704, k. 7, Sprawozdanie Wydziału Powiatowego w Koninie z działalności opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej, Konin, 28 czerwca 1939 r.

¹⁵ APK, O/K, sygn. 703, k. 132, Sprawozdanie z działalności opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej, Golina, 9 czerwca 1937 r.

¹⁶ Niewielka ilość decyzji odmownych (w niektórych gminach równa zero) świadczyć może o istnieniu pierwszego, nieformalnego etapu rozpatrywania wniosków przy kontakcie z opiekunem społecznym, który prawdopodobnie sugerował petentom bezzasadność próśby o pomoc i zniechęcał do jej składania. Dane statystyczne za: APK, sygn. 703, k. 243, Sprawozdanie...

¹⁷ Taka forma opieki nad starcami zastępowała konieczność tworzenia i utrzymywania przytulku. APK, sygn. 702, k. 1, Sprawozdanie...

¹⁸ APK, O/K, sygn. 703, k. 243, Sprawozdanie...

¹⁹ Tamże, sygn. 703, k. 115, Sprawozdanie...

sprawami (374 w sprawozdaniu z 1939 r.)²⁰. Ponadto członkowie komisji brali udział w ustalaniu rocznego preliminarza wydatków na cele opieki społecznej, zasad organizacyjnych i sposobu wykonywania opieki oraz opiniowały decyzje dotyczące znaczniejszych wydatków na opiekę społeczną. Komisje działały sprawnie, zwłaszcza w dużych gminach i miastach, gdzie ich członkowie koordynowali duże przedsięwzięcia dobroczynne (np. akcję pomocy zimowej²¹), w które trzeba było aktywnie zaangażować społeczność lokalną. Nie bez przyczyny członkami komisji opieki społecznej zostawali społecznicy, których charyzma i autorytet ułatwiały pracę charytatywną. Należy jednak zaznaczyć, iż w niektórych gminach komisje nie przejawiały żadnej działalności, były jedynie wykazywane w statystykach. Działo się tak zwłaszcza w małych ośrodkach, gdzie często wszyscy członkowie komisji byli radnymi – stąd nie widzieli oni potrzeby formalnego zwoływania komisji opieki społecznej w celu zaopiniowania podań o pomoc.

Zapisy legislacyjne, które określały dość sztywne ramy funkcjonowania opieki społecznej w gminach, nie zawsze były wdrażane, zwłaszcza w małych jednostkach samorządowych lub też – zdaniem samorządowców – ich wprowadzanie w życie znacząco skomplikowałyby procedury przyznawania pomocy potrzebującym. Dużym pragmatyzmem w tym zakresie wykazywali się wóldarze z gmin i miast powiatu konińskiego, co wybrzmiewa w pisanych przez nich sprawozdaniach. Burmistrz Tuliszkowa, uzasadniając brak jakiegokolwiek aktywności opiekuna i komisji opieki społecznej w okresie dwunastu miesięcy, pisał do powiatu:

Działalność Opiekuna Społecznego i Komisji Opieki Społecznej jest tak nikła dlatego, że tak Opiekun Społeczny jak i Komisja Opieki Społecznej nie ma dostatecznych fundusów, tak że w razie zaistnienia konieczności przyjsia z pomocą komuś, pomocy tej udzielam sam tym bardziej, że w tak małym miasteczku znam wszystkich i wiem w jakim położeniu poszczególny mieszkaniec się znajduje²².

Powyższe uzasadnienie wskazuje przy okazji na niechęć rozbudowywania struktur opieki społecznej, gdyż przy porównywalnym budżecie na cele opieki społecznej do Tuliszkowa (460 zł) oraz ilością spraw (dotyczących łącznie 38 osób) w innych gminach wóldarze dzielili się swoimi obowiązkami w tym zakresie z omawianymi organami.

Chęć uprzystępniania struktur formalnych opieki społecznej przejawiała się także w pełnieniu przez tę samą osobę różnych funkcji na trzech etapach decyzyjnych przyznawania pomocy (tj. funkcji opiekuna społecznego, członka komisji opieki społecznej oraz członka zarządu gminy). Można – w pewnym uproszczeniu – stwierdzić, iż komisje opieki społecznej początkowo słabo zaistniały w systemie opieki społecznej lub powołano je tylko do celów statystycznych (zwłaszcza w małych gminach), a ich formalne i sporadyczne obrady były często zebraniem opiekunów społecznych, lub też gminy pomijały w ogóle udział opiekunów społecznych w procesie przyznawania

²⁰ Tamże, sygn. 704, k. 7, Sprawozdanie...

²¹ Akcję pomocy zimowej organizowano w wielu miejscowościach na poziomie struktur administracji lokalnej, tzn. oprócz organów opieki społecznej w jej przebieg zaangażowano innych urzędników i działaczy społecznych. Jej celem było wspieranie osób najuboższych w okresie zimy poprzez zaspokajanie ich podstawowych potrzeb życiowych. Zbiórki zwykle przybierały charakter akcji charytatywnych oraz zbiórki ustalonej kwoty (np. od mieszkańca lub od kupców).

²² APK, O/K, sygn. 703, k. 134, Pismo burmistrza Tuliszkowa do Wydziału Powiatowego w Koninie z dn. 9 czerwca 1937 r.

świadczenia przypuszczając, iż jego opinia nie wniesie nic istotnego. Postawa taka wydaje się mimo wszystko dość roztropnym podejściem, gdyż stosunkowo niewielki budżet oraz niewielka ilość spraw do załatwienia nie wymagała zwlekania z decyzjami, ani też angażowania kolejnych osób, które miałyby stanowić dodatkowe ogniwo decyzyjne w procesie przyznawania wsparcia potrzebującym. Wyjaśniał to w swoim piśmie burmistrz Zagórowa Piotr Szumański:

Nikły stosunkowo udział Komisji Opieki Społecznej i opiekunów społecznych w pracy należących do ich zakresu tłumaczy się tem, że większa część wniosków ustnie składanych – załatwiane są przez Zarząd Miejski bez udziału Komisji i opiekunów, co jest korzyścią dla zainteresowanych – gdyż sprawy załatwiane są w ciągu jednego dnia²³.

Przyczyną nieprawidłowości w funkcjonowaniu systemu opieki społecznej było też niewłaściwe dobranie opiekunów i co za tym idzie – błędne wykonywanie powierzonych im zadań, np. w sprawozdaniu z Dłuska przeczytamy:

praca opiekunów społecznych w terenie pozostawia dużo do życzenia. Opiekunowie społeczni nie liczą się zupełnie z finansowymi możliwościami gminy, opiniując przychylnie wnioski i zgłoszenia wszystkich nieomal osób zwracających się po wsparcie, tak że Zarząd Gminy zmuszony jest z reguły przechodzić do porządku dziennego nad wnioskiem opiekuna społecznego i przeprowadzać w każdym nieomal wypadku ponowne badania i wywiady w terenie²⁴.

Z kolei z Młodojewa informowano:

opiekunowie społeczni jak również komisja opieki społecznej żadnej działalności nie przejawiały, załatwiając sprawy pobieżnie i pobłażliwie, dlatego też wszelkie sprawy wchodzące w zakres opieki społecznej załatwia Wójt gminy wraz z Zarządem po uprzednim zasięgnięciu opinii miejscowych sołtysów²⁵.

Pojawiały się także postulaty próbujące zreformować system opieki. Na potrzebę profesjonalizacji pracy opiekunów społecznych poprzez podwyższenie wymaganych od nich kwalifikacji zawodowych i przyznanie im wynagrodzenia wskazał wójt Ostrowite Aleksander Karpiński:

Opiekunowie społeczni nie spełniają należycie swych czynności, gdyż na to nie posiadają odpowiednich kwalifikacji naukowych, wobec czego z usług ich prawie zupełnie się nie korzysta, żądanie zaś od nich należytego wykonywania swych obowiązków, wymagałoby przyznania im pewnego wynagrodzenia, ze spełnianie swych czynności²⁶.

²³ Tamże, sygn. 703, k. 293, Sprawozdanie z działalności opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej, Zagórow, 12 czerwca 1936 r.

²⁴ Tamże, sygn. 703, k. 140, Sprawozdanie z działalności opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej, Dłusk, 10 czerwca 1937 r.

²⁵ Tamże, sygn. 703, k. 152, Sprawozdanie z działalności opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej, Młodojewe, 10 czerwca 1937 r.

²⁶ Tamże, sygn. 703, k. 265, Sprawozdanie z działalności opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej, Ostrowite, 2 czerwca 1936r.

Powyżej cytowane spostrzeżenia, wyrażające niezadowolenie z nowo powołanego urzędu opiekuna społecznego, pojawiały się sporadycznie. Zwykle nie zgłaszano żadnych uwag lub chwalono społeczników:

Działalność opiekunów społecznych na terenie gminy Gosławice jest zadawalająca gdyż opinie udzielane Zarządowi Gminnemu są przejrzyste i odpowiadające rzeczywistości stanowi rzeczy i jako takie służą za podstawę do załatwiania wszelkich spraw w zakresie opieki społecznej [...] ²⁷.

Okazją do zintegrowania środowiska osób działających honorowo w lokalnych strukturach opieki społecznej na terenie województwa łódzkiego był Wojewódzki Zjazd Opiekunów Społecznych i Członków Komisji Opieki Społecznej, który odbył się we wsi Lisków w dniach 30 czerwca – 1 lipca 1937 r. Dużym udogodnieniem dla społeczników z powiatu konińskiego było zorganizowanie zjazdu w sąsiednim powiecie kaliskim, co umożliwiło udanie się tam dużej liczby przedstawicieli. Zjazd nie przypadkowo odbywał się w Liskowie, który w okresie międzywojennym uchodził za wzór przekształcenia zaniedbanej społecznie i ekonomicznie wsi w prężnie funkcjonującą miejscowość na wysokim poziomie infrastrukturalnym ²⁸. Chcąc promować tego rodzaju inicjatywy, w 1937 roku zorganizowano w Liskowie z wielkim rozmachem ogólnopolską wystawę „Praca i kultura wsi”, którą odwiedzili m.in. prezydent RP Ignacy Mościcki, premier Felicjan Sławoj Składkowski oraz Marszałek Edward Rydz-Śmigły. Częścią wystawy był Zjazd Opiekunów Społecznych, na który zaproszono opiekunów społecznych ze wszystkich miejscowości województwa łódzkiego. W skład Komisji Organizacyjnej tego wydarzenia wchodził: miejscowy proboszcz ks. prałat Wacław Bliziński, prezydent Pabianic Bolesław Futyma, dyrektor Wojewódzkiego Biura Funduszu Pracy Kazimierz Jagiełło, Naczelnik Wydziału Pracy i Opieki Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego – Kazimierz Janiszewski, Naczelnik wydziału w Urzędzie Wojewódzkim – Józef Jelinek, poseł na Sejm Witold Nowicki, Wiceprezydent Łodzi Antoni Pączek, senator Franciszek Płoczek, radca w Urzędzie Wojewódzkim W. Przedpełski, Naczelnik Wydziału Opieki Społecznej w Zarządzie Miejskim Tadeusz Wisławski, przedstawicielka Koła Gospodyń Wiejskich pani Zakurska ²⁹.

W zaproszeniu skierowanym do opiekunów społecznych gmin i miast powiatu konińskiego pisano, iż „Zjazd i spodziewane wyniki zjazdu powinny mieć znaczny wpływ na ożywienie instytucji opiekunów społecznych i zespolenie pracy tych wszystkich, którzy przyczynić się mogą do realizacji postulatów ustawy o opiece społecznej (...)” ³⁰. Zakładano, że każda gmina i miasto wydeleguje (opłaci koszt) jednego opiekuna społecznego, względnie innej osoby spośród członków komisji opieki społecznej.

²⁷ Tamże, sygn. 703, k. 142, Sprawozdanie z działalności opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej, Gosławice, 16 czerwca 1937 r.

²⁸ Zob. T. Kaźmierczak, P. Sobiesiak, *Lisków - model rozwoju lokalnego?* [w:] *Zmiana w społeczności lokalnej*, red. T. Kaźmierczak, Warszawa 2007; T. Kaźmierczak, M. Dudkiewicz, *Budujemy nowy Lisków*, Warszawa 2007.

²⁹ APK, O/K, sygn. 703, k. 342, Pismo Komisji Organizacyjnej Zjazdu Opiekunów Społecznych do wszystkich wydziałów powiatowych i zarządów miast wydzielonych województwa łódzkiego, Łódź, 3 czerwca 1937 r.

³⁰ Tamże, sygn. 703, k. 314, Pismo przewodniczącego Wydziału Powiatowego w Koninie do wszystkich panów burmistrzów i wójtów powiatu konińskiego, Konin, 16 czerwca 1937 r.

Z powiatu konińskiego zdecydowana większość miejscowości miała swoich reprezentantów na zjeździe. Jedynie z kilku gmin przyszły odmowne odpowiedzi na zaproszenie: z Goliny donoszono, iż opiekun społeczny nie pojedzie, gdyż był już zwiedzać wystawę w Liskowie³¹; w Rychwale opiekun społeczny nie mógł jechać, bo był członkiem Rady Powiatowej (a ci mieli zaproszenie z innego tytułu), a pozostali członkowie komisji opieki społecznej zajmowali się handlem i nie mogli pozostawić zamkniętych placówek; w Kleczewie gmina nie posiadała środków by finansować wyjazd opiekunów³²; z kolei opiekunowie społeczni z Kazimierza Biskupiego mimo ponagieł odmawiali zgłoszenia się na wyjazd, argumentując to wcześniejszym już udziałem w wycieczce do Liskowa, podczas której zwiedzali wystawę³³. Ostatecznie w zjeździe wzięło udział 29 opiekunów społecznych, w tym jeden przedstawiciel powiatu konińskiego³⁴, co biorąc pod uwagę liczbę wszystkich gmin i miast (35) można uważać za sukces organizacyjny nowo utworzonej instytucji. Urzędnicy powiatowi, chcąc zaakcentować udział przedstawicieli swojego regionu zalecili, by ich wyróżnikiem był dodatek do marynarki – obok przypiętej oznaki opiekuna społecznego mieli wstążkę z napisem „powiat Konin”³⁵.

KIM BYLI OPIEKUNOWIE SPOŁECZNI I CZŁONKOWIE KOMISJI OPIEKI SPOŁECZNEJ?

Jednym z pytań badawczych, na które uzyskujemy odpowiedź po przeanalizowaniu zachowanych dokumentów sprawozdawczych jest dookreślenie statusu społecznego opiekunów społecznych, w tym ich zawodu i – w niektórych przypadkach – roli jaką odgrywali w społecznościach gmin powiatu konińskiego w okresie międzywojennym. Dane te pochodzą z dwóch zachowanych ankiet sprawozdawczych z gmin, tj. z roku 1936 oraz 1939). Co prawda w tym okresie nastąpiły zmiany administracyjne (powiat koniński w 1938 r. został wyłączony z województwa łódzkiego i przyłączony do województwa poznańskiego, ponadto zredukowano liczbę gmin), lecz – sądząc po nieznacznych różnicach w liczbie opiekunów społecznych i opisie ich działalności – nie miało to większego znaczenia dla organizowanej na poziomie gminy opieki społecznej.

W pierwszej kolejności należałoby wskazać na pewne zróżnicowanie osób przynależących do obu organów opieki społecznej: opiekunów społecznych oraz komisji opieki społecznej. Opiekunowie społeczni rekrutowali się spośród – można powiedzieć – zwykłych mieszkańców, czyli byli im znani, reprezentowali profesje wykonywane powszechnie w danym miejscu. Stąd w miastach byli nimi najczęściej rzemieślnicy i kupcy, a na wsiach rolnicy. Z kolei członkowie komisji opieki społecznej – instytucji nadrzędnej – bardzo często należeli do bardziej światłych obywateli, lepiej wykształconych, posiadających większy autorytet lub też byli zaangażowani w inicjatywy społeczne swoich gmin. Zwykle na czele komisji stał wójt (burmistrz), członkowie byli radnymi i sołtysami; zaangażowanych było także wielu strażaków, kilku lekarzy, dyrektorów szkół, nauczycieli,

³¹ Tamże, sygn. 703, k. 333, Pismo do Wydziału Powiatowego w Koninie, Golina, 19 czerwca 1937 23 sierpnia 1937 r.

³² Tamże, sygn. 703, k. 300, Pismo do Wydziału Powiatowego w Koninie, Kleczew, 23 sierpnia 1937 r.

³³ Tamże, sygn. 703, k. 301, Pismo do Wydziału Powiatowego w Koninie, Kazimierz Biskupi, 24 sierpnia 1937 r.

³⁴ Tamże, sygn. 703, k. 294, Notatka służbowa, Konin, z dn. 16 września 1937 r.

³⁵ Tamże, sygn. 703, k. 302, Pismo przewodniczącego Wydziału Powiatowego w Koninie do wszystkich panów burmistrzów i wójtów powiatu konińskiego, Konin, 26 czerwca 1937 r.

urzędników. Taki stan rzeczy był zresztą charakterystyczny dla funkcjonowania opieki społecznej w okresie II RP, o czym wspomina Dariusz Zalewski: „przedwojenne państwo uprawnienia obywateli do ochrony socjalnej starało się realizować przy szerokim udziale *czynnika społecznego* i wspólnot lokalnych korzystając nie tylko z ich zasobów finansowych, ale także organizacyjnych i instytucjonalnych, tj. wypracowanych w drodze długoletniego doświadczenia zasad udzielania opieki lub pomocy osobom tego wymagającym”³⁶.

Pisząc w kontekście lokalnym o osobach współtworzących pierwszy w II RP system opieki społecznej, warto obok danych statystycznych ukazać sylwetki niektórych społeczników, zwłaszcza iż nie brakowało wśród nich postaci zasłużonych w innych dziedzinach szeroko rozumianego życia społecznego. Pole działania w ramach komisji opieki społecznej było skromne – zarówno pod względem możliwości finansowych, jak i ilości rozpatrywanych spraw, toteż jej zebrania ograniczały się do kilku w ciągu całego roku, a działalność na tym obszarze nie była zbyt absorbująca – co wynikało choćby z honorowego tj. nieodpłatnego pełnienia funkcji. Innymi słowy praca poniżej przywołanych osób na stanowisku opiekuna społecznego bądź członka komisji opieki społecznej była jedynie dodatkiem dla wielu funkcji pełnionych przez nich na gruncie lokalnej społeczności.

W Golinie przewodniczącym komisji opieki społecznej był długoletni burmistrz – Feliks Józwiak. Wśród jego aktywności społecznych wymienić można choćby członkostwo w Powiatowym Komitecie Pomocy Zimowej w Koninie, działalność w organizacjach golińskich: Związku Strzeleckim, Straży Ogniowej, Towarzystwie Sportowym „Polonia”. Za swą działalność był wielokrotnie wyróżniany, otrzymał m.in. Srebrny Krzyż Zasługi, Brązowy Medal za Długoletnią Służbę, Dyplom Uznania za Zasługi Położone dla Rozwoju Miasta, Dyplom Uznania za 30 lat Ofiarnej Pracy w Ochotniczej Straży Pożarnej³⁷.

W Rychwale jedynym opiekunem społecznym był kierownik szkoły Wacław Jedyński – zaangażowany strażak³⁸, pełniący funkcję naczelnika straży pożarnej w swoim mieście oraz Naczelnika Rejonowego Straży Pożarnej. Ponadto był członkiem rady miejskiej, prezesem Związku Strzeleckiego oraz członkiem zarządu Ligi Morskiej i Kolonialnej³⁹. Angażował się również na gruncie politycznym⁴⁰, będąc m.in. lokalnym prezesem Obozu Zjednoczenia Narodowego⁴¹.

Wśród osób wyznania mojżeszowego też nie brakowało osób zaangażowanych – jednym z nich był Dr Kroner Haskiel (Chaskiel), członek komisji opieki społecznej w Kleczewie, który był lekarzem i społecznikiem – działającym m.in. w żydowskim harcerstwie reprezentowanym przez Żydowską Organizację Skautową „Haszomer Hacair”, skupiającą grupę trzydziestu czterech harcerek i harcerzy⁴².

³⁶ D. Zalewski, *Opieka i pomoc społeczna...*, s. 73.

³⁷ P. Gołdyn, *Szkic do portretu Feliksa Józwiaka (1896-1969) – społecznika i ostatniego przedwojennego burmistrza Golicy*, „Polonia Maior Orientalis” 2016, s. 153-166.

³⁸ P. Gołdyn, *Ochotnicze straże pożarne powiatu konińskiego w latach 1921-1939. Studium historyczne na podstawie „Głosu Konińskiego”*, Kalisz 2021, s. 54, 56, 109, 140, 147.

³⁹ APK, O/K, sygn. 703, k. 23, Wykaz imienny nowo wybranego opiekuna społecznego, Rychwał, 17 listopada 1937r.

⁴⁰ P. Gołdyn, *Ochotnicze straże...*, s. 192.

⁴¹ F. Przytarski, *Depesza narodowego prelegenta do Premiera*, „Orędownik” 1939, z 23 lutego, s. 6.

⁴² A. Głowacka-Penczyńska, T. Kawski, W. Medykowski, *The First to be Destroyed. The Jewish Community of Kleczew and the Beginning of the Final Solution*, Boston 2015, s. 99; T. Kawski, *Spółczesność żydowska na pograniczu kujawsko-wielkopolskim w XX w.*, [w:] *Z dziejów pogranicza kujawsko-wielkopolskiego. Zbiór studiów*, red. D. Karczewski, Strzelno 2007, s. 180.

W spisie opiekunów społecznych i członków komisji opieki społecznej ze Słupcy odnajdziemy kilka zaangażowanych osób. Na polu charytatywnym niewątpliwie największe zasługi miała s. Rita⁴³ – przełożona przybyłych w 1933 r. sióstr sercanek, które m.in. zajmowały się wydawaniem posiłków dla starców i ubogich oraz odwiedzały chorych w domach, a także zorganizowały i prowadziły przedszkole⁴⁴. Drugim społecznikiem wartym wspomnienia jest z pewnością ks. prał. Franciszek Szczygłowski, który dla rozwinięcia akcji dobroczynnej w Słupcy sprowadził wspomnianą sercankę (do pobliskiego Łądy sprowadził księży salezjanów), a dla krzewienia oświaty podjął się budowy szkoły powszechnej⁴⁵. Wśród opiekunów społecznych tego miasta wyróżniał się także kupiec Natan Bodzanowski⁴⁶ będący Prezesem Gminy Wyznaniowej Żydowskiej i stojący na czele Związku Kupców w Słupcy⁴⁷.

W Pyzdrach pracą społeczną wyróżniała się kierowniczka szkoły powszechnej, radna miejska Władysława Woroninowa – opiekunka społeczna, jednocześnie będąca w składzie komisji opieki społecznej. Za swoją postawę została dwukrotnie odznaczona za działalność na polu pracy społecznej Srebrnym Krzyżem Zasługi⁴⁸.

W gminie Kazimierz Biskupi w gronie opiekunów społecznych i członków komisji opieki społecznej znajdował się absolwent wydziału lekarskiego Uniwersytetu Warszawskiego dr Jan Neupomucen Godlewski. Od 1916 r. mieszkał i leczył w majątku Cząstków (pow. Konin). Był współzałożycielem schroniska w Kazimierzu Biskupim dla dzieci robotników z Łodzi, angażował się w wiele inicjatyw społecznych, m.in. organizował i był dożywotnim prezesem straży ogniowej we wsi parafialnej Dobrosołów⁴⁹.

Kolejną cechą warunkującą wybór konkretnych osób na stanowiska opiekunów społecznych była przynależność wyznaniowa. Miejscowości powiatu konińskiego w okresie międzywojnia nie były homogeniczne pod względem religijnym, stąd by zapewnić sprawiedliwy i wiarygodny podział pomocy gminnej, dobierano opiekunów także spośród wyznawców różnych kościołów i religii. Przykładem takiego zróżnicowania są Pyzdry, gdzie działało trzech opiekunów społecznych: dla wyznania rzymskokatolickiego – Jan Górecki, emerytowany policjant i członek straży ogniowej; dla wyznania ewangelickiego – kupiec Otto Kanwiszer, czynny członek straży ogniowej; dla wyznania mojżeszowego – kupiec Józef Krotowski⁵⁰. Z kolei w Zagórowie swój region opiekuńczy

⁴³ Prawdopodobnie umyślnie w protokole utworzono s. Ricie fikcyjne nazwisko „Ritkówna”. APK, O/K, sygn. 703, k. 4, Wykaz imienny nowo wybranych opiekunów społecznych, Słupca, 10 lutego 1939r.

⁴⁴ M. Białkowska, *W habicie i w ukryciu*, „Przewodnik Katolicki” Dodatek Archidiecezji Gnieźnieńskiej, 2013, nr 33, www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2013/Przewodnik-Katolicki-33-2013/Archidiecezja-Gnieznienska/W-habicie-i-w-ukryciu

⁴⁵ Zob. J. Wąsowicz, *Relacja o pracy duszpasterskiej i społecznej ks. Franciszka Szczygłowskiego (1876-1941), dobrodzieja dzieł salezjańskich w Aleksandrowie Kujawskim i Łądzie nad Wartą. Edycja źródłowa*, „Seminare” 2013, s. 238-331; M. Jarecki, *Ksiądz prałat Franciszek Szczygłowski (1876-1941)*, Słupca 2000.

⁴⁶ APK, O/K, sygn. 703, k. 4, Wykaz imienny nowo wybranych opiekunów społecznych, Słupca, 10 lutego 1939 r.

⁴⁷ T. Kawski, *Spoleczność żydowska...*, s. 179.

⁴⁸ *Zarządzenie o nadaniu Srebrnego i Brązowego Krzyża Zasługi*, M.P. 1938 nr 215 poz. 454.

⁴⁹ J. Godlewski, *Wspomnienie pośmiertne. Śp. dr Neupomucen Godlewski*, „Nowiny Lekarskie” 1947, nr 1, s. 1-6.

⁵⁰ APK, O/K, sygn. 703, k. 22. Wykaz imienny nowo wybranych opiekunów społecznych, Pyzdry, 21 IX 1937r., Takie rozdzielanie mogło być kontynuacją obowiązków gminy żydowskiej z czasów zaboru rosyjskiego, kiedy to opieka nad ubogimi Żydami w zakresie leczenia należała do gminy wyznaniowej. Zob. P. Grata, *Polityka społeczna...*, s. 22.

posiadał kupiec Samuel Szrajjer – z tym, że w tym mieście opiekunowie mieli przydzielone ulice i zajmowali się wszystkimi potrzebującymi bez podziału na wyznania⁵¹.

RODZAJE UDZIELANYCH ŚWIADCZEŃ

Wachlarz świadczeń opiekuńczych udzielanych w gminach powiatu konińskiego był dość rozbudowany. We wspomnianym sprawozdaniu z 1936 r. mowa jest o 2153 osobach korzystających z opieki społecznej w powiecie konińskim, w tym w zakładach zamkniętychłożono na rzecz 181 pensjonariuszy, w ramach opieki otwartej pomagano 790 potrzebującym, a tych którzy otrzymali pomoc doraźną było 1182. Łącznie gminy wydatkowały w tym celu 101 769 zł.⁵²

Pomoc zakładowa (opieka zamknięta) – jak wynika z analizowanych materiałów – oznaczała wsparcie dla osób nie posiadających najbliższej rodziny i jednocześnie niebędących w stanie podjąć pracy zawodowej, a polegała na umieszczeniu w przytułku. Były one prowadzone m.in. w Koninie, Pyzdrach, Tuliszkowie, Zagórowie, a w Słupcy działała fundacja „Przytułek dla Starców i Kalek”. Ponadto o pomocy zamkniętej (co prawdopodobnie oznaczało prowadzenie przytułków na terenie gmin) wspominają sprawozdania z miejscowości: Ślesin, Dłusk, Dąbroszyn, Golina, Piotrkowice, Stare Miasto, Wilczogóra, Władysławów⁵³.

Opieka otwarta z kolei mogła mieć formę stałą lub doraźną. Posługując się przykładami z gmin powiatu konińskiego można wskazać, iż ta pierwsza polegała na: oddaniu sierot na utrzymanie do rodziny zastępczej⁵⁴ (gmina łożyła na ich utrzymanie⁵⁵); oddanie sierot na naukę zawodu⁵⁶; oddanie starców na utrzymanie do osób obcych (za wynagrodzeniem⁵⁷); zapewnienie przez gminę mieszkania; wydawanie produktów spożywczych i opału; udzielaniu niewielkiej stałej comiesięcznej zapomogi⁵⁸ dla osób niezdolnych do pracy zarobkowej i nieposiadających środków do życia (w r. 1937 było to od 5 do 20 zł.⁵⁹). Z kolei opieka doraźna (jednorazowa bądź krótkotrwała) polegała na: zapewnieniu leczenia na koszt gminy; pokryciu kosztów pogrzebów; przeprowadzaniu zbiorów żywności (kartofli, maki) i rozdysponowywaniu ich; zatrudnieniu bezrobotnych do robót publicznych. Do opieki doraźnej zaliczały się także wszelkie okazjonalne bądź cykliczne

⁵¹ Tamże, sygn. 703, k. 32. Wykaz imienny nowo wybranych opiekunów społecznych, Zagórow, 26 sierpnia 1937.

⁵² Tamże, sygn. 703, k. 243, Sprawozdanie...

⁵³ Tamże, sygn. 703, k. 118-170, Sprawozdania z działalności opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej w gminach i miastach powiatu konińskiego.

⁵⁴ Szerzej o rodzinach zastępczych pisał Rafał Płasek w publikacji: *Opieka zastępcza w międzywojennej Polsce*, „Problemy Opiekunczo-Wychowawcze” 2018, t. 7, s. 52-60.

⁵⁵ APK, O/K, sygn. 703, k. 132, Sprawozdanie...

⁵⁶ Tamże, sygn. 703, k. 135, Sprawozdanie z działalności opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej, Zagórow, 16 czerwca 1937 r.

⁵⁷ Tamże, sygn. 703, k. 140, Sprawozdanie z działalności opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej, Kleczew, 11 czerwca 1937 r.

⁵⁸ Niewielka wysokość zasiłków potwierdza hipotezę Krzysztofa Chaczki, dotyczącą słabo zbadanego zagadnienia świadczeń pieniężnych w systemie opieki społecznej II RP. Zob. K. Chaczko, *Czy w systemie opieki społecznej Drugiej Rzeczypospolitej istniały zasiłki pieniężne?*, „Praca Socjalna” 2016, nr 2, s. 200.

⁵⁹ APK, O/K, sygn. 703, k. 243, Sprawozdanie...

zbiórki i akcje, które dla podniesienia ich skuteczności angażowały osoby i instytucje spoza grona tych urzędowo związanych z opieką społeczną – np. akcja pomocy w okresie zimowym; pomoc świąteczna dla najbiedniejszych⁶⁰.

Powyższy katalog świadczeń ukazuje różnorodność okazywanej pomocy, jednakże regularnie w sprawozdaniach podkreślany jest niedostatek i konieczność redukcji udzielanego wsparcia. W 1937 pisano do urzędu wojewódzkiego w Łodzi:

Szczupłe fundusze, jakimi dysponują samorzady, z jednej strony i stały wzrost osób, potrzebujących pomocy – drugiej strony, zmuszają zarządy gmin i miast do udzielenia tylko jednorazowych doraźnych, lub też, w wyjątkowych wypadkach, minimalnych miesięcznych zapomóg, co nie zaspakaja faktycznych i pilnych potrzeb osób, korzystających z opieki społecznej i tem przyczyniają się do rozwijania żebractwa i włóczęgostwa⁶¹.

Większe ośrodki miejskie, posiadające bardziej rozwiniętą infrastrukturę medyczną i pomocową, dotkliwie odczuwały rosnące wydatki na zapewnienie pomocy potrzebującym, którzy chętnie do nich przybywali celem osiedlenia i pozyskania wsparcia. Przyczyny pogłębiających się problemów finansowych z tym związanych i możliwości im zaradzenia wyjaśniał w piśmie do powiatu burmistrz Pyzdr Władysław Zalewski:

Zarząd Miejski ponownie występuje o zorganizowanie ogólnopolskiej Instytucji Opieki Społecznej. Obecnie – przy sprawowaniu opieki społecznej przez poszczególne związki samorządowe – w niektórych gminach ubodzy nie otrzymują prawie żadnej pomocy i zmuszeni tym są do osiedlania się w gminach (przeważnie miejskich), w których więcej o biednych dbają, co ostatecznie pociąga za sobą zupełną ruinę finansową tych właśnie gmin. Wynika z tego, że jedynie Instytucja Ogólnopolska gwarantuje należyte wykonywanie Ustawy o opiece społecznej w całym Kraju, przy równomiernym obciążeniu ludności⁶².

Struktura wydatków na opiekę społeczną została omówiona jedynie w sprawozdaniu za rok 1935/1936 i ma charakter wyłącznie sumaryczny dla każdej z gmin (nie wyceniono poszczególnych rodzajów usług). Łączna suma budżetu opieki społecznej opiewała wówczas na kwotę 101 770 zł., a suma wydatków zwykle jest proporcjonalna do liczby mieszkańców – stąd największe kwoty widnieją obok miejscowości Konin i Pyzdy. Statystycznie najczęstszym rodzajem udzielanego wsparcia była pomoc doraźna (dla 1182 osób), a następnie otwarta (dla 790 osób) oraz zamknięta (181 osób)⁶³.

PODSUMOWANIE

Budowany od 1935 r. w gminach powiatu konińskiego system opieki społecznej, oparty o działalność opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej, tworzył stabilną strukturę, bazującą na zaangażowaniu ponad dwustu społeczników, pragmatycz-

⁶⁰ Tamże, sygn. 703, k. 131n.

⁶¹ Tamże, sygn. 703, k. 115, Sprawozdanie...

⁶² Tamże, sygn. 703, k. 128, Pismo do Wydziału Powiatowego w Koninie, Pyzdy, 20 maja 1937 r.,

⁶³ Tamże, sygn. 703, k. 246, Sprawozdanie Wydziału Powiatowego w Koninie z działalności opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej w roku 1935/1936, Konin, 26 czerwca 1936 r.;

nie podchodzących do powierzonych obowiązków. Istotny udział w tworzeniu opieki społecznej w gminach mieli urzędnicy powiatowi z referatu opieki społecznej, którzy koordynowali ten proces i skutecznie egzekwowali realizację powierzonych gminom zadań. Trzeba w tym miejscu jeszcze raz podkreślić, iż na tym terenie opisywane rozwiązania były zupełnie nową formą pracy społecznej, stąd pojawiały się problemy i mniej lub bardziej udane próby ich rozwiązania, co w skrajnych przypadkach oznaczało nawet czasową rezygnację z pracy opiekunów w gminach. Mimo niewystarczających środków finansowych i pojawiających się trudności z wdrożeniem schematycznych rozwiązań zawartych w rozporządzeniach ministerialnych w codzienną działalność jednostek samorządowych, zauważalna była postawa otwartości – skoncentrowanie na celu opieki społecznej, czyli pomocy potrzebującym. Wydaje się, że tak krótki okres działalności tych nowo utworzonych struktur nie uprawnia do zbyt daleko idących ocen. Z pewnością natomiast wart podkreślenia jest fakt stworzenia struktur *stricte* lokalnych, terenowych, których zadaniem było uwrażliwienie na los osób potrzebujących.

OPIEKUNOWIE SPOŁECZNI I KOMISJE OPIEKI SPOŁECZNEJ W POWIECIE KONIŃSKIM OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO

Słowa kluczowe: opieka społeczna, opiekun społeczny, komisje opieki społecznej, powiat koniński

Artykuł prezentuje aktywność opiekunów społecznych oraz komisji opieki społecznej w powiecie konińskim w ostatnich latach dwudziestolecia międzywojennego (1935-1939). Podjęta została próba odpowiedzi na pytania dotyczące ilości opiekunów społecznych i komisji opieki społecznej w poszczególnych gminach; skali zaangażowania społecznego w tę honorową działalność, realnych możliwości pomocowych badanych gmin, funkcjonowania procedur związanych z udzielaniem świadczeń. Ponadto przybliżone zostały sylwetki niektórych społeczników angażujących się w pracę tych organów.

SOCIAL CARERS AND SOCIAL WELFARE COMMISSIONS IN THE KONIN POVIAT OF THE INTERWAR PERIOD

Keywords: social welfare, social worker, social welfare commissions, Konin poviast

The article presents the activity of social workers and the social welfare commission in the Konin poviast in the last years of the interwar period (1935-1939). An attempt was made to answer the questions about the number of social workers and social welfare commissions in individual communes; the scale of social involvement in this honorary activity, the real support possibilities of the surveyed communes, the functioning of procedures related to the provision of benefits. Moreover, the profiles of some social activists engaged in the work of these bodies were presented.

Bibliografia:

Źródła:

Archiwum Państwowe w Poznaniu, Oddział w Koninie
Wydział Powiatowy w Koninie

Źródła drukowane:

Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 roku o opiece społecznej, Dz.U. 1923 nr 92 poz. 726.
Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 11 kwietnia 1929 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych w sprawie ustanowienia opiekunów społecznych i sposobu wykonywania przez nich obowiązków, Dz.U. 1929 nr 30 poz. 291.
Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Pracy i Opieki Społecznej z dnia 2 maja 1929 r. o współdziałaniu organów policji państwowej z opiekunami społecznymi, Dz.U. 1929 nr 43 poz. 358.
Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiekunach społecznych i o komisjach opieki społecznej, Dz.U. 1928 nr 29 poz. 267.
Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 roku o opiece społecznej, Dz.U. 1923 nr 92 poz. 726.
Zarządzenie o nadaniu Srebrnego i Brązowego Krzyża Zasługi, M.P. 1938 nr 215 poz. 454.
GUS, *Drugi Powszechny Spis Ludności z dn. 9. XII 1931 r. : mieszkania i gospodarstwa domowe, ludność, stosunki zawodowe : województwo poznańskie bez miasta Poznania*, Warszawa 1938.

Prasa:

„Nowiny Lekarskie” – 1947

„Orędownik” – 1939

„Przewodnik Katolicki”, Dodatek Archidiecezji Gnieźnieńskiej – 2013

Opracowania:

Bołdyrew A., Sosnowska J. (2014), *Troska o dziecko i jego potrzeby w działaniach Wydziału Opieki Społecznej Zarządu Miasta Łodzi w okresie międzywojennym*, „Kultura i wychowanie”, t. 8.

Brenk M., Chaczkowski K., Płasek R. (2016), *Organizacja pomocy społecznej w Polsce 1918-2018*, Warszawa 2018

Chaczkowski K. (2016), *Czy w systemie opieki społecznej Drugiej Rzeczypospolitej istniały zasiłki pieniężne?*, „Praca Socjalna”, nr 2

Głowacka-Penczyńska A., Kawski T., Medykowski W. (2015), *The First to be Destroyed. The Jewish Community of Kleczew and the Beginning of the Final Solution*, Boston

Gołdyn P. (2021), *Ochotnicze straże pożarne powiatu konińskiego w latach 1921-1939. Studium historyczne na podstawie „Głosu Konińskiego”*, Kalisz

Gołdyn P. (2016), *Szkic do portretu Feliksa Józwiaka (1896-1969) – społecznika i ostatniego przedwojennego burmistrza Goliny*, „Polonia Maior Orientalis”

Grata P. (2013), *Polityka społeczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Rzeszów

Jarecki M. (2000), *Ksiądz prałat Franciszek Szczygłowski (1876-1941)*, Słupca

Kawski T. (2007), *Społeczność żydowska na pograniczu kujawsko-wielkopolskim w XX w.*, [w:] *Z dziejów pogranicza kujawsko-wielkopolskiego. Zbiór studiów*, red. D. Karczewski, Strzelno

Kaźmierczak T., Dudkiewicz M. (2007), *Budujemy nowy Lisków*, Warszawa

- Kaźmierczak T., Sobiesiak P. (2007), *Lisków – model rozwoju lokalnego?* [w:] *Zmiana w społeczności lokalnej*, red. T. Kaźmierczak, Warszawa
- Małuśkiewicz P. (1983), *Województwo konińskie. Szkic monograficzny*. Warszawa-Poznań
- Markiewicz W. (1962), *Spoleczne procesy uprzemysłowienia. Kształtowanie się zakładów produkcyjnych w konińskim rejonie górniczo-energetycznym*, Poznań
- Pląsek R. (2018), *Opieka zastępcza w międzywojennej Polsce*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, t. 7
- Wąsowicz J. (2013), *Relacja o pracy duszpasterskiej i społecznej ks. Franciszka Szczygłowskiego (1876-1941), dobrodzieja dzieł salezjańskich w Aleksandrowie Kujawskim i Łądzie nad Wartą. Edycja źródłowa*, „Seminare”.
- Zalewski D. (2005), *Opieka i pomoc społeczna. Dynamika instytucji*, Warszawa